

بسم الله الرحمن الرحيم

تطبيق شواهد قرآنی خطبه فدکیّه با بیانیّه گام دوّم انقلاب

اعظم عابدینی

چکیده:

از جمله، منابع غنی معارف اسلامی که از اهل بیت علیهم السّلام به یادگار مانده است، «خطبه ی حضرت زهرا سلام الله علیها» است که به «خطبه فدکیّه» معروف و مشهور گردید. این خطبه در دفاع از امامت و ولایت امیرمومنان در مسجد پیامبر در مدینه ایراد شده است. حضرت در این خطبه با استشهاد، به آیات الهی خط بطلانی بر انحرافات عقیدتی و عملی فتنه گران سقیفه می کشد. یکی از مسائلی که کمتر به آن پرداخته شده است تبیین آموزه های تفسیری خطبه فدکیّه است. در این مقاله تفسیر آیات درون خطبه تبیین شده سپس مراد حضرت از استشهاد به آیات مورد بحث قرار گرفته است. سپس به تطبیق برخی از کلید واژه های بیانیه گام دوم رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیت الله امام خامنه ای «مدّظله العالی» در خطبه پرداخت شده است. روش تحقیق در این مقاله به صورت توصیفی، تحلیلی می باشد. از یافته های این تحقیق ارائه یک الگوی جدید در احتجاجات و روشنگری بوسیله ی آیات کریمه ی قرآن می باشد. که درعین اختصار معارف عمیقی را به مخاطب القاء می کند.

کلید واژه: خطبه فدکیّه، استشهادات قرآنی، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی.

مقدمه:

پس از رحلت نبی مکرم اسلام حضرت محمد مصطفی (ص) وغصب خلافت امیرمومنان و اتفاقات تلخ و دردناکی که اصحاب سقیفه به وجود آوردند. حضرت با بیان مواضع خویش پا به عرصه دفاع از ولایت گذاردند که از مهم ترین آنها خطبه فدکیه است. این خطبه تنها یک خطبه صرفاً سیاسی نیست؛ بلکه شامل مضامین عالی توحیدی، نبوت و بعثت پیامبر، فلسفه ی احکام، وضع مسلمین قبل و بعد از بعثت و بررسی دردهای آن روز جامعه اسلامی به همراه اندازها و هشدارهاست. این خطبه الگویی زیبا از احتجاج به آیات قرآن در مباحث سیاسی و اجتماعی است. این خطبه را کسی ایراد نموده است که یکی از اضلاع مثلث محبوبهایش از این دنیای فانی تلاوت کتاب خداست. حال اصلی ترین سوالی که پیش می آید این است که مراد وجود مقدس حضرت زهرا (س) از به کارگیری این آیات چه بوده است؟ حضرت می خواستند با احتجاج به آیات چه تصویری از اصحاب سقیفه و مردم بیان کنند؟ با استفاده از این آیات چه تفسیر جدیدی از قرآن کریم را می شود ارائه کرد؟ اهمیت این موضوع در این است هدف ایراد خطبه، دفاع از مسأله امامت و ولایت است. برای نوشتن این مقاله از روش توصیفی، تحلیلی استفاده شده است. ابتدا آیات خطبه استخراج شده و ترجمه آن نوشته شده و سپس آیات به کار رفته در این خطبه شریف با تکیه بر تفاسیر و متن خطبه تحلیل و مرادسنجی شده است. سپس به تطبیق برخی از کلید واژه های مشترک بین بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و خطبه فدکیه پرداخته شده است. همان طور که همه می دانیم پیغمبر اکرم اجر رسالت خویش را محبت به ذوات مقدس اهل بیت خویش قرار داد و این ابراز محبت ها و مودت ها را طریق هایی است. یکی از این طریق ها، این است که سلاح قلم را به دست گرفته و از حریم و مکتب اهل بیت دفاع کنیم و معارف ایشان را تبیین نمائیم. یکی از جمله هدف هایی که ما را به نوشتن این مقاله تشویق نمود، ابراز عرض ادب و احترام به ساحت قدسی بانویی است که همه هستی خویش را تقدیم راه ولایت نمود. خطبه فدکیه یکی از متونی است که مورد توجه پژوهشگران و محققان بسیاری قرار گرفته است و درمورد جنبه های گوناگون آن، مقالاتی با عناوین مختلف در علوم مختلف نوشته شده است. مقالاتی که با تکیه بر خطبه فدکیه با موضوعات مختلف نوشته شده بدین شرح است: خطابی با عنوان ویژگی های خطابی خطبه فدکیه (فرشته ندری ابیانه، ۱۳۸۴)، سیاسی با عنوان بررسی شیوه سیاسی حضرت زهرا (س) با کاوشی در خطبه فدکیه (مرضیه خزعلی، ۱۳۸۵)، فلسفه ی احکام با عنوان نکاتی

درباره فلسفه احکام شرعی با نگاهی به خطبه فدکیه (مهدی رهبر، ۱۳۸۴)، کلامی با عنوان شاخصه های ائمه ی باطل از منظر حضرت زهرا با تأکید بر خطبه ی فدکیه (فریده امینی، فتحیه فتاحی زاده، ۱۳۹۳)، حدیثی با عنوان نقد تخصیص آیات ارث به حدیث «انا معاشر الانبیاء لا نورث»؛ با تأکید بر استدلال های فاطمه زهرا علیها السلام در خطبه فدکیه (کاووس روحی برندق، ۱۳۹۵)، رجالی با عنوان اسناد و شروح خطبه های حضرت زهرا (سلام الله علیها) (محمد رضا رسولی راوندی، فتحیه فتاحی زاده، ۱۳۹۳)، تربیتی و رفتاری با عنوان تحلیل خطبه فدکیه بر اساس نظریه کنش گفتاری (مهدی داودآبادی فراهانی، ۱۳۹۵) و ... است و همچنین علما شرح هایی بر این خطبه نورانی نوشته اند، اما کمتر کسی به مباحث تفسیری آن پرداخته است و یا اگر پرداخته به صورت تفسیر تحلیلی نبوده است. از جمله مقالاتی که درمورد مباحث قرآنی این خطبه شریف نوشته شده است، مقاله ای با عنوان جلوه های قرآنی خطبه فدکیه (محسن قاسم پور، ۱۳۹۳) و مقاله ای با عنوان خطبه فدکیه؛ تفسیری بر آیات قرآن کریم (معصومه ریعان، ۱۳۸۴) می باشد که امثال این دست از مقالات فقط به صرف تفسیر آیات در خطبه بسنده کرده اند. باتوجه به اینکه وجود مقدس حضرت زهرا الگویی از یک انسان قرآنی به تمام معناست، این ضرورت احساس شد که یکبار هم در آیین تفسیری تحلیلی به آن نگاه شود و آن حضرت با چه نگاه تفسیری به این آیات نورانی احتجاج فرمودند. وجه تمایز این مقاله با مقالات دیگر، نوشتن این مقاله در دو محور تحلیل تفسیری و مرادسنجی آیات با تکیه بر تفاسیر می باشد.

۱. فلسفه تقوا

تقوا به معنای نگهداشتن حریم برای ذات مقدس پروردگار است. حق تقوا بدین معناست که انسان مراعات کند و گناهان را ترک کند. مرحله دوم تقوا این است که از مشتهیات دوری کند و مرحله بالاتر این است که از بعضی مباحات هم برای پیشگیری از محرمات اجتناب کند. همان گونه که ذات پروردگار بی نهایت است پس حریم او نیز بی نهایت می باشد و لذا هرچه انسان مراقبه قوی تری داشته باشد به حق تقوی نزدیک تر شده است.

(..... اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ)؛ آن گونه که حق تقوا و پرهیزکاری است، از خدا بپرهیزید! و از دنیا نروید، مگر اینکه مسلمان باشید! (باید گوهر ایمان را تا پایان عمر، حفظ کنید! (آل عمران/۱۰۲)؛

علامه طباطبایی (ره) در ذیل این آیه بیان می دارند که: تقوا یعنی اطاعت از اوامر الهی و ترک معصیت و حضور دائمی و تواضع در برابر او اما اگر کلمه تقوا به حق اضافه شود با مدّ نظر قرارداد این که حق التقوی آن تقوایی است که مخلوط با اباطیل فاسد از نوع خودش نباشد، پس نهایتاً معنای حق التقوی یعنی که انسان عبد خالص خدا بشود و تکبر در او راه نیابد و او را خاک غفلت نگرفته باشد. به عبارت ساده ترفقط پرستش کردن خداوند باری تعالی بدون اینکه با شرک خفی همراه باشد. و چنین پرستیدنی با اطاعت محض به همراه ترک گناه و شکرگذاری بدون کفران نعمت و یا حضور دائمی در محضر حق تعالی بدون فراموشی یاد او محقق می گردد و این است اسلام حقیقی البته هر چند این درجه از درجات عالی اسلام است. پس بنابراین بازگشت معنای عبارت «ولاتموتن الا و انتم مسلمون» مثل این است که فرموده باشند: که این حالت حق التقوی را پیوسته حفظ کنید تا لحظه وفاتتان فرا برسد. و خلاصه اینکه: صحت این جمله به خاطر این است که امری اختیاری گردیده و بازگشت پایانی آن به کنایه است از اینکه همواره و در همه حالات التزام به اسلام داشته باش تا هر وقت لحظه مرگت رسید، در یکی از حالات و درجات سلامت مرده باشی. (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۳، صص ۵۶۹-۵۷۱). و مراد حضرت این است که حق التقوی یعنی اطاعت محض از اوامر الهی و یکی از اوامر خداوند نصب امیرالمومنین است امری است که به فرمان خداوند متعال می باشد و پیغمبر تنها مأمور ابلاغ است. پس با پذیرفتن جانشینی امیرالمومنین و در هر موقعیت دیگری تقوای الهی را از دست ندهید و اسلام را ترک نکنید تا مرگتان فرا رسد و به کفر باز نگردید که همانا غصب خلافت بازگشت به کفر می باشد. به عبارت دیگر حال فعلی افراد مهمّ است نه سوابق آنان در جبهه و جنگ!

۲. معنای خشیت

خشیت در تعبیر راغب اصفهانی نوعی از خوف و ترس می باشد که همراه با تعظیم است و غالباً توأم با علم و آگاهی است. (راغب، ۱۴۱۲، ص ۱۴۹) یعنی در میان انسانها هر کس علم و آگاهی او به ذات پروردگار بیشتر باشد قهراً حریم بیشتری را نگه می دارد البته از این نکته نباید غافل شد که اینطور نیست هر کس اصطلاح بیشتری بلد باشد عالم قرآنی باشد. (... إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ...)؛ از میان بندگان خدا، تنها دانشمندان از او می ترسند؛ (فاطر/۲۸)؛

در نگاه علامه خداوند متعال در این قسمت از آیات ۱۲۱ و ۱۲۲ سوره مبارکه هود به پیغمبر خویش دستور میدهد که احتجاج و گفتگو با ایشان را خاتمه داده و با آنان اتمام حجت کند و آخرین سخنش را به آنها بگوید، و پس از آن همه نصیحت و آوردن داستانهای اقوام گذشته به آنها بفرماید: حال اگر ایمان نمی‌آورید، و از شرک و فساد دست بر نمی‌دارید، و آنچه که من به گوش شماها خواندم شما را از خواب غفلت بیدار نکرد، و اگر داستانهای عبرت‌آموزی را که آوردم و سنتی را که خدا بر آنان اعمال کرد برایتان گفتم و هیچ یک از آنها در شما اثر نکرد، پس هر کاری که می‌خواهید بکنید، و در این موقعیت و وضعیتی که قرار دارید هر چه را که به صلاح و مصلحت خود تشخیص می‌دهید انجام دهید، ما هم کار خود را می‌کنیم، و انتظار می‌کشیم تا روزی که عاقبت، عملتان به استقبالتان بیاید، و به زودی خواهید فهمید که آنچه که ما از اخبار الهی برایتان می‌گفتیم راست بود یا دروغ. این نوع از بیان در واقع خاتمه دادن به احتجاج و نوعی تهدید است، که در داستانهای گذشتگان از قبیل داستان حضرات نوح، هود و صالح (ع) بازگو کرده و در حقیقت معنای آیه این است که تو به وظیفه خود بپرداز و با پیروان خود منتظر باش و بدان که غیب آسمانها و زمین که سرنوشت تو و آنها در آن مخفی است به دست پروردگار توست، نه بت‌ها و نه اسبابی که پشتشان به آنها گرم است و فکر می‌کنند می‌توانند با آن اسباب اوضاع را به نفع خود تغییر دهند. حاشا! همه امور به دست پروردگار تو است، عاقبت امر ایشان را آن طور که خودش خواسته و خبر داده تحقق خارجی می‌دهد، پس مطمئن باش که دور فلک به نفع تو و علیه ایشان است. و این از بیانات عجیب قرآنی است. (طباطبایی، ۱۴۱۱، ج ۱۱، صص: ۹۶-۹۷). در ادبیات قرآنی این آیه به معنای اتمام حجت و پایان خطبه می‌باشد. حضرت در پایان خطبه با تلاوت این آیه با اشاره به این مطلب که با سخنان گهربار خویش حقائق را روشن ساخته و وظیفه خود را انجام دادند.

۱-۱۷. مرزبندی بادشمن

«امروز ملت ایران علاوه بر آمریکای جنایت‌کار، تعدادی از دولتهای اروپایی را نیز خدعه‌گر و غیر قابل اعتماد میدانند. دولت جمهوری اسلامی باید مرزبندی خود را با آنها با دقت حفظ کند؛ از ارزشهای انقلابی و ملی خود، یک گام هم عقب‌نشینی نکند؛ از تهدیدهای پوچ آنان نهراسد؛ و در همه حال، عزت کشور و ملت خود را در نظر داشته باشد و حکیمانه و مصلحت‌جویانه و البته از موضع انقلابی، مشکلات قابل حل خود را با آنان حل کند. در مورد آمریکا حل هیچ مشکلی

متصور نیست و مذاکره با آن جز زیان مادی و معنوی محصولی نخواهد داشت». (خامنه ای، ۱۳۹۷، صص ۴۶-۴۷). فرمود: ای مردم! بدانید من فاطمه ام! و پدرم محمد است که صلوات و درود خدا بر او و خاندانش باد آنچه میگویم آغاز و انجامش یکی است و هرگز ضد و نقیض در آن راه ندارد و آنچه را میگویم غلط نمیگویم و در اعمالم راه خطا نمی پویم. بدانید و آگاه باشید من آنچه را باید بگویم، گفتم با اینکه بخوبی می دانم ترک یاری حق با گوشت و پوست شما آمیخته و عهدشکنی قلب شما را فرا گرفته است ولی چون قلبم از اندوه پر بود و احساس مسئولیت شدیدی می کردم کمی از غمهای درونی ام بیرون ریخت و اندوهی که در سینه ام موج میزد خارج شد تا با شما اتمام حجت کنم و عذری برای احدی باقی نماند. اکنون که چنین است این مرکب خلافت و آن فدک، همه از آن شما، محکم بچسبید ولی بدانید این مرکبی نیست که راه خود را بر آن ادامه دهید پشتش زخم و کف پایش شکسته است! داغ ننگ بر آن خورده و غضب خداوند علامت آن است و رسوایی ابدی همراه آن و سرانجام به آتش برافروخته خشم الهی که از دل ها سر بر می کشد خواهد پیوست! آنچه از دست شما بر می آید انجام دهید، ما هم انجام می دهیم؛ و انتظار بکشید، ما هم منتظریم.

نتیجه

بانگاه و تأمل عالمانه در آیات به کار رفته در متن خطبه فدکیه و تفاسیر آنها به خوبی در می یابیم که وجود مقدس حضرت زهرا سلام الله علیها با استشهاد به این آیات نقاب از چهره پلید و باطن خبیث و کفرخفی اصحاب سقیفه برمی دارند و جو حاکم و مقداربینش سیاسی آحاد جامعه را ترسیم می نمایند و با استدلالی متقن مظلومیت جایگاه امامت و خاندان اهل بیت علیهم السلام و حقانیت و اولی بودن آنها را نسبت به فتنه گران به اثبات می رسانند. ایشان در ادامه با استفاده از آیات با مردم زمانه خویش اتمام حجت کرده و به همه به ویژه فتنه گران و سران فتنه هشدار می دهند که به زودی به سزای عمل ننگین خویش خواهند رسید و نام آنها برای ابد در تاریخ به عنوان منفورترین افراد بشر ثبت خواهد شد. سپس به برخی از کلید واژه های بیانیه گام دوم انقلاب در سیره عملی حضرت زهرا سلام الله علیها اشاره کردیم. کاربرد علمی این مقاله تبیین مسائل روز جامعه با استفاده از قرآن کریم و معارف اهل بیت و ارائه تفسیری جدید از قرآن کریم است که می توان با قراردادن آنها در کنار یکدیگر و تحلیل آنها به این مهم دست پیدا کرد. کاربرد علمی این مقاله نشانگر این است که تنها راهی که می تواند مارا در گام دوم انقلاب موفق

کند راهی به جز راه مقاومت نیست . در پایان یاد همه ی شهدای مقاومت بالاخص سردار سرافراز سپاه اسلام شهید سپهبد حاج قاسم سلیمانی را گرامی میداریم که با تأسی به شهیده راه ولایت حضرت زهرا (س) و نثار خون خود، عزّت و سربلندی را برای ایران اسلامی عزیز به ارمغان آوردند.

منابع

* قرآن کریم

۱. حسین، انصاریان، ترجمه قرآن کریم، قم، آیین دانش، ۱۳۸۷.

۲. علی بن ابی طالب علیه السلام، نهج البلاغه، علی شیروانی، چاپ سوم، قم: انتشارات نشر معارف، ۱۳۹۲.
۳. ناصر، مکارم شیرازی، ترجمه خطبه فدکیه (چاپ نهم)، قم، جمکران، ۱۳۹۳.
۴. محمدحسین، طباطبائی، تفسیرالمیزان، ترجمه محمد باقر موسوی، چاپ پنجم، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴.
۵. سیدعلی، حسینی خامنه ای، بیانیّه گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران، چاپ اول، تهران، معاونت فرهنگی و اجتماعی سازمان اوقاف و امور خیریه، ۱۳۹۷.
۶. امینی نجفی، عبدالحسین، الغدير فی الكتاب و السنّه والادب، ج ۷، چاپ اول، بیروت: دارالکتب العربی، ۱۳۸۷ق.
۷. مصباح یزدی، محمدتقی، شرح خطبه فدکیه، اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، ۱۳۹۱.
۸. خاتمی، سیداحمد، پیام یاس نبوی در شرح خطبه فاطمی علیها سلام، چاپ اول، تهران، معاونت فرهنگی و اجتماعی سازمان اوقاف و امور خیریه، ۱۳۹۲.
۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات راغب، ج ۱، چاپ اول، بیروت، انتشارات دارالشامیه، ۱۴۱۲ق.
۱۰. ندری ابیانه، فرشته، ویژگی های خطابی خطبه فدکیه، چاپ چهارم، قم، بانوان شیعه، ۱۳۸۴.
۱۱. قاسم پور، محسن، جلوه های قرآنی خطبه فدکیه، شماره ۴۳، تهران، سفینه سال، ۱۳۹۳.
۱۲. ریعان، معصومه، خطبه فدکیه تفسیری برآیات قرآن کریم، شماره ۴، قم، بانوان شیعه، ۱۳۸۴.
۱۳. داوودآبادی فراهانی، مهدی، تحلیل خطبه فدکیه براساس نظریه کنش رفتاری، شماره ۱۷، قم، تاریخ اسلام، ۱۳۹۵.
۱۴. خزعلی، مرضیه، بررسی شیوه سیاسی حضرت زهرا سلام الله علیها با کاوشی در خطبه فدکیه، شماره ۳۸، تهران، صحیفه مبین، ۱۳۸۵.

۱۵. روحی برندق، کاووس، نقد تخصیص آیات ارث به حدیث انا معاشر الانبیا لانورث با تأکید بر استدلال های فاطمه زهرا علیها سلام در خطبه فدکیه، شماره ۱، قم، قرآن شناخت، ۱۳۹۵.